

NETRADIČNÍ TECHNIKY

Pojmům tradiční a netradiční velmi dobře rozumíme. Přesná definice v oblasti výtvarné je však obtížná. **Za netradiční techniku** můžeme považovat např. enkaustiku. To je technika, ve škole téměř nepoužívaná, v současné době dochází k jejímu znovuobjevování. Často se s její „hobby“ podobou setkáváme ve volnočasových zařízeních, na jednorázových kurzech nebo různých dětských dílnách. Když ovšem sáhneme do historie malby, zjistíme, že barvy (temperové, olejové) míchané s rozpuštěným voskem nebo voskovou emulzí jsou klasickou starou technikou. Z toho vyplývá, že pojem netradiční lze použít pro **znovu objevené klasické techniky**.

Dále se netradičními technikami stávají techniky, které vzniknou jako **varianta známé techniky**. Např. odkrývací technika – vosková rezerva: silná vrstva barevné voskovky-vrstva tuše-prorývání. Co když parafín na papíře rozžehlíme do souvislé vrstvy a přetřeme červenou tuší, která je průhledná a následně prorýváme. Vzniká na stejném principu, stejným způsobem jen s maličko odlišným materiálem. Její další variantou se zcela odlišnými materiály, kde je zachován jen princip odkrývání, je akrylová barva nanesená na bílou plastovou destičku, po zaschnutí proškrabávána. Tato varianta prorývané kresby má velmi blízko k suché jehle, může vypadat jako její negativ.

Jiné netradiční techniky vznikají za **použití „nevýtvarných“ materiálů**, jako je např. holicí pěna nebo sůl.

Netradiční postupy např. v malbě mohou vznikat použitím tradičních barev, ale je odlišným způsobem nanášení barev – místo štětců přírodní materiály, vidličky, stěrky, houbičky, hadry, noviny... V grafické tvorbě to jsou různé materiály využívané např. na otiskování –krajky sítky, větvičky tují, vyrobená tiskátka s různým povrchem (špejle, fazole, kancel.sponky, matky...**viz foto**

Pracujeme také s **netradičními podklady** (sítě, dveře, stavební mat., kameny, písek či jiná struktura podkladu, papírové výstelky v krabicích, plata od vajec...)

„Mezi netradiční techniky můžeme řadit i takové techniky, které jsou zcela běžně využívány v uměleckém světě, ale ve škole se nepoužívají vůbec či jen zřídka. Tyto techniky se často vyznačují nezvyklou náročností na přípravu pomůcek, jejich užití v rámci hodin výtvarné výchovy je tedy vždy podmíněno připraveností učitele. Velkým pozitivem těchto přístupů je však jejich schopnost přinášet nové nápady, zážitky a narušovat případný zaběhnutý stereotyp práce.

Zkoumání netradičních nástrojů, materiálů a postupů se objevuje v hravých činnostech, v experimentaci či výtvarných etudách. Stopa nástroje (houby, zmačkaného papíru, hřebíku) zviditelňuje gesto ruky nebo paže a odpovídá vlastnostem nástroje (hřebík drásá, protrhává, škrábe papír či tvrdý alobal, plech, vytváří nezvyklou texturu – lze použít i pro tisk; ke zcela jiné destrukci pak dochází při použití rádlu či nože). Vedení stopy vypovídá o člověku, který ji vytvořil. Nezvyklé nebo přehlížené materiály jsou – písek, piliny, lastury, latě, drát, skleněné tabule. Nové hmoty inspirují jak výtvarníky, tak učitele – molitan, polystyren, různé laky. Zkoumání materiálů podporuje návrat k přírodě (ta působí emocionálně a podporuje smyslové zážitky). Netradiční práce vyžaduje i netradiční nástroje. Tyto nástroje můžeme hledat ve věcech kolem nás, a to jak v našem bezprostředním okolí, tak v přírodě. Použito může být vše, co nám zanechá výtvarnou stopu na zvoleném podkladě (houbičky, vidličky, špachtle, kuchyňská stěrka, provázky, hřebíky, autíčka,

kuličky, kus odpadlé omítky, kamínky, šiška, kůra stromu, čajový sáček, káva ad.). Každý z těchto nástrojů zanechá originální, jedinečnou a vždy jinou stopu. Záleží na tom, jak daný nástroj použijeme, zda jím malujeme, stíráme, tiskneme, tupujeme atd.“(Langrová, M.: Netradiční techniky v malbě. Diplomová práce TUL: 2015.)

Uvádíme zde jen některé netradiční techniky:

- **Perforovaná kresba**, vytvoříme si jednoduchou lineární kresbu tužkou, na perforování (propichování) silnější použijeme jehlu nebo nástěnkový připínák s plastovým úchytem. Pozor vpichy těsně vedle sebe se mohou snadno roztrhnout.
- **Vaječná tempera**, tempera, jejímž pojídlem je vaječná emulze (olej a vejce), způsobuje promaštění barev a tím i delší dobu schnutí (ve škole to je levné přiblížení k olejovým barvám).
- **Žlutková tempera**, zde jako přirozený emulgátor slouží žloutek, barvy díky žloutku po zaschnutí tmavnou. Při práci s oběma temperami může docházet k promývání spodních vrstev.
- **Škrobová malba (tempera)**, pojídlem je škrobová emulze. Při promíchání barev se škrobem (bramborovým, na praní) vzniká poloprůhledná hmota, barva má větší objem, často se prorývá a někdy se po zaschnutí tónuje suchým pastelem.
- **Temperové barvy** pro netradiční techniky – díky hustotě barev můžeme malbu prorývat. Na zvoleném podkladě nám zanechávají ploché, ale i plastické plochy, Zde se nám nabízejí různé variace použití netradičních malířských instrumentů, jako jsou např. stěrka, smotek, lepenka, špachtle, opačný konec štětce, různé kartáče...). Můžeme ovšem sáhnout i po takových instrumentech, se kterými se setkáváme v běžném životě a které žáci dobře znají (hřeben, struhadlo, sítko, drtič česneku, různé přírodní materiály – šišky, větvičky, čepičky od žaludů...). S těmito předměty žáci mohou barvu nejen stírat, ale mohou se také pokoušet některé předměty otiskovat či pomalovat.
- Zábavnou netradiční technikou, při které se žáci zcela uvolní a oddají výtvarné tvorbě, je **namáčení hadru v tempeře** naředěné vodou a následné „plácání“ nebo házení hadru na arch papíru. Je dobré zvolit velký podklad, aby se žáci nemuseli bát, že se netrefí na požadované místo. Tuto techniku mohou žáci použít individuálně, ale i v menších skupinkách, kde se rozvíjí ohleduplnost, trpělivost a práce v týmu.
- Také se plní **balonky či igelitové sáčky barvou**, zavěsí se na tyčku nad papír. Papír spíše stojí šikmo pod tyčkou, aby barva posléze po papíře stékala. Balonky se v různém pořadí propichují.

• **Enkaustika**

Název malířské techniky je odvozen z řeckého slova „enkaió“, které v překladu znamená „vypálit“ či „zahřát“

Je známá z antického Řecka, a to ve 4. st. př. n. l., byla použita i u pohřebních portrétů v Egyptě kolem r. 100-300 po Kristu.

- Je to malba pigmenty (dnes užíváme tempery, olejové barvy) pojenými voskem (obvyčně včelím). Barvy se nanáší v podobě pasty špachtlí příp. štětcem a ohřívají se plamenem či horkovzdušnou pistolí
- Dnešní znovuzrození spočívá ve voskových barevných roubících a malé enkaustické žehličky

Malba se po dokončení leští měkkým kartáčkem nebo flanelem. Její povrch je často plastický. Lze malovat na: dřevo, kámen, keramické dlaždice, dřevovláknité lisované desky.

Žehličku po papíře můžeme zvolna táhnout libovolnými tahy, které jsou buď krátké, nebo delší, na podkladě můžeme žehličkou i „poskakovat“. Každý tah žehličkou zanechá svou specifickou stopu, Tam kde se dotkne, jakoby vyhrnuje vosk, čímž vznikají bílé a sytě barevné plochy. Tenké světlé čáry tvoříme hranou, tečky špičkou, stromečkový monotyp vzniká otiskem plochy žehličky. Je dobré postupovat od středu ke kraji, přebytečný vosk otíráme do ubrousku. Práci ovlivňuje množství vosku v roubíku (pokud užíváme obyčejné voskovky, je často potřeba přidat parafín-vosk z bílé svíčky)

- školní variantou může být, strouhání vosku pomocí různých typů struhadel, které následně fénem rozežíváme, lze zahřát žehličkou zespodu papíru.

• Podmalba na skle

je stará technika vhodná k současnému využití. Její kořeny sahají až do antiky (nejstarší dochované podmalby pocházejí ze 14. st.).

- Lidová podmalba na skle, povrch skla se odmastí. K vlastnímu malování se používá vaječno-kaseinová či vaječná tempera, může se použít i olejová technika. Barvy se nanáší v opačném pořadí od kontur až po pozadí. Po zaschnutí se malba opatří ochranným nátěrem. (dnes můžeme použít akrylové i tiskařské barvy, které můžeme prorývat.

Používá se zde rytá či proškrabovaná zlatá nebo stříbrná fólie.

• Malba s využitím otisků

Otisky lze vytvářet pomocí nejrůznějších tiskátek, která si můžeme společně s dětmi vyrobit z různých přírodnin, ovoce nebo zeleniny a rozličných předmětů (kovová víčka od sirupů, korkové zátky, podrážky bot (tady si musíme dát pozor na správně zvolenou velikost papíru), polystyren, zbytky látek, koberců, starých rozstříhaných svetrů – ty si pomocí gumičky žáci připevní na korkovou zátku; na zátku si žáci mohou také nalepit různé předměty – provázek, mech, kůru ze stromu: tím se změní stopa otisku. Zábavné pro děti bývají také symetrické otisky (například barevné kaňky kladené v ploše vznikající přeložením papírů podle osy) vyzývající zejména k doplnění kresbou či malbou. K otiskování můžeme využít i vhodných částí těla, které nejprve ošetříme krémem a pak natíráme barvou, nebo je do ní namáčíme či potíráme čistou vazelínou. Barvu můžeme zvolit podle toho, jaký má být výsledný efekt. Vhodné jsou jak vodové barvy, tak tempery. K otiskům můžeme

použít i čisté vazelíny, která nám otiskovanou část na papíře zamastí, a tím docílíme nepropustnosti tohoto místa při natírání barvou. Výsledný efekt můžeme podtrhnout zvoleným podkladem, který si můžeme vyrobit některou z netradičních technik. Jako podklad zde můžeme také využít barevné papíry, nebo opatřené nějakým vzorem. (Langrová M.)

• **Malování na různorodé podklady**

Při malování na různé podklady má neomezené možnosti. Využíváme jejich struktur, savosti podkladu, méně pak barvě. Podklady si lze uměle vytvořit přilepením vrchních materiálů – písek, krupice, rýže, jehličí..., následně je dobré natřít bílým latexem či jiným šepsem a navrch malovat. Papír je dobré před lepením napnout a nechat do zaschnutí lepidla, běžný karton se krouť. Je také dobré uvážit váhu a množství sypaného materiálu.

• **Malování na přírodní předměty** – lze pomalovat například kameny zvláštních tvarů nebo fragmenty dřevěných nástrojů. Objevováním krásných (zajímavých) přírodních tvarů se může u dítěte spojit výtvarná technika se sběratelstvím (prázdné šnečí ulity, kameny, kaštiny, různé jiné plody, odloupané kůry stromu, spadlé listy atd.). Vzniklé výtvořky nemusejí mít trvalou hodnotu. Pozor výsledky mohou být kýčové.

• **Malování na sníh** – tato technika sice nemá trvalý charakter a může se praktikovat, jen pokud to počasí dovolí, ale žáci velice baví. Žáci na čistý sníh stříkají temperové barvy zředěné vodou. Barvy si rozděláme do pet-lahví a do víčka uděláme dířku.

- jiná varianta je, že si s dětmi nabereme sníh (vhodný je i lehce přemrzlý) do průhledné krabičky a ve třídě do sněhu zapouštíme vodové (lépe anilínové barvy). Pak pozorujeme, jak se sníh rozpouští, a barvy se míchají do sebe.

• **Malování na tělo (body art)** – „využívá vlastního těla (tělesné akce) k poznání sama sebe za účasti publika i bez něj. Tělo se používá jako nástroj k otiskům, jako sochařský materiál, tělo je vystaveno určitým podmínkám, předmětům, obvyklým, ale i extrémním okolnostem. Akce probíhá v určitém čase a prostoru, zkoumá vztahy člověka k prostředí (okolí) a hranice lidských možností. Body art zprostředkovává prožitek času, prostoru a různé situace, které člověk může zažít (bolest, strach, stres).“ (Vávra, 2001, s. 107)

- tělo či jeho části lze nasvěcovat a fotit nebo sen promítat na stěnu a překreslovat kontury stínů. Stíny je možné kreslit přes sebe. Následně do změní linií můžeme (podle podkladového papíru) malovat temperou, kreslit suchým pastelem, či koláží. Linie pak buď zvýrazníme nebo potlačíme.

• **Malování přírodními pigmenty** – malba okvětními lístky a různými travinami - na tuto techniku je zapotřebí většího množství různých okvětních lístků a trav. Je to především experiment, některé rostliny je potřeba povařit. Je možné využít i dalších přírodních pigmentů, a to různých ovocných či zeleninových šťáv.

- Malba **čajovými sáčky** - k této technice se nejlépe hodí čaj černý (zanechává nejčitelnější stopu).
- Malba **rozpuštěnou kávou** – větší množství kávy (určuje bar. tón) přelijeme horkou vodou
- Malba **hlínou** – se vyplatí, pokud máme hlínu z různých prostředí. Podle vlhkosti nechá stopu- hlína suchá, vlhká, nebo bláto. Hlína (lépe keramická) může poskytovat zajímavé otisky. Ryjeme do plátu, na vrch uděláme blátíčko a otiskneme na bílý či barevný papír.
- Malba do písku- nejsme-li na pláži, nasypeme písek do víka krabice a prstem do něj můžeme kreslit (velmi jemně pak můžeme nalít do kresby sádru a vytvořit odlitek kresby. Písek (i obarvený na sucho potr. barvami) můžeme sypat do lepidla a tvořit obraz.

• **Malba přírodninami** (místo štětce) - malba za pomoci přírodnin (např. šišky, větvičky tují, smrků, kůry stromu), kdy žáci roztírají formou delších tahů, tupování tempery pomocí těchto přírodnin různými směry. Každá přírodnina, každý tah a přítlak mají svůj osobitý charakter.

• Malování různými **druhy těstovin** - uvařené těstoviny (např. špagety, vřetena, mušličky) necháme vychladnout. Těstovinami namočenými v barvě, po podkladě táhneme různými směry a otiskujeme.

• **Malba kouřem (fymáz)** - Jedná se o zachycení stopy kouře na papír. Stopu kouře zachytíme opatrným posouváním papíru nad plamen svíčky v dostatečné vzdálenosti. Musíme dát velký pozor, papír rychle hoří, máme po ruce vodu a provádíme nejlépe venku. Kouřová stopa se špatně fixuje.

• **Akční malba** -vznikla během druhé poloviny 40. let 20. století v USA. Pojem action painting byl užíván jako jeden z mnoha názvů pro umění ve směru tzv. abstraktního expresionismu – jedná se v podstatě o jeden z jeho aspektů. Malba stává fyzickou záležitostí, kdy barvy nanáší nikoli štětci, ale přímo z plechovek či tub. Výraznou roli v procesu tvorby zde hrají emoce umělce, přičemž se nejedná o bezmyšlenkovitou tvorbu.

- akční malíř Jackson Pollock při své práci pokládá plátna na zem a poté na ně kape barvu za pomoci ploché špachtle, zednické lžice či užívá barvy přímo z plechovek, stříkají se přímo na podklad.
  - o rozstříkáváním barev (dripping): barvy na podklad nanášíme stříkáním, litím barev přímo z kelímků nebo přes různé předměty např. lžice, špachtle;
  - o tekoucími barvami (slash painting): barvy na podklad „cákáme“ pomocí štětce;
  - o strukturovanými barvami plněnými různými materiály: do barev přidáváme např. písek, škváru, peeling. Jinou variantou můžou být remakolové barvy smíchané např. s vejcem, pilinami, skořápkami, při čemž se dosáhne působivých výsledků;
  - o gestickými tahy štětcem: barvu na podklad nanášíme rychle spontánními tahy štětcem;
  - o gestickou malbou za pomoci jiných nástrojů než štětce: barvu nanášíme na podklad např. houbičkou, přírodními materiály, hadrem, špachtlemi;
  - o kaširováním na napnuté plátno kombinováno s malbou, které je kombinováno s malbou akrylovými barvami nebo vaječnou temperou, do nichž můžeme přidat písek nebo nadrobno rozstříhaný textil; efekt je zaručen, pokud je zachována správná kompozice díla, čímž vznikne výtvarný objekt.

- **Využití muchláže** - malba na zmuchlaný papír, zapouštění vodových barev či tuší do zmuchlaného papíru (barva se více vsaje do zlomů papíru). Využíváme i otisky zmuchlaného papíru ať temperou či grafickými barvami.

- **Malba světlem** – využíváme bílého či barevného světelného zdroje nejlépe baterie. Tato malba vyžaduje dosti temnou místnost, je záležitostí okamžiku a jediný výstup kromě našeho zážitku je fotodokumentace či video.

Význam netradičních výtvarných technik ve výuce na 1. stupni ZŠ

Využití netradičních výtvarných technik v hodinách výtvarné výchovy je pro žáky na 1. stupni ZŠ důležité a přínosné z mnoha hledisek. Při jejich realizaci dochází u žáků k: • rozvoji výtvarné fantazie a představivosti;

- iniciaci tvořivého přístupu k výtvarným otázkám;
- uvolňování zábran a rozvíjení dětské spontaneity;
- probouzení citu pro výrazové hodnoty hmot a materiálů;
- návaznosti na podněty výtvarné etudy (různé uspořádání stop, výtvarných kontrastů a kompozičních variant řešení).

Aby měly netradiční techniky smysl, je třeba zvážit četnost takových úkolů, metodické postupy a možnosti jejich uplatnění v praxi – vycházet ze hry, vzbuzovat zvědavost, otevírat se impulzům, podněcovat samostatné objevování. Když se děti setkají se zájmem učitele, přenesou se i na ně a ony projeví vlastní zájem. Dětská představivost tak ožívá, dítě si zážitky ukládá do paměti, vznikající prožitky vyvolávají představy, pro které pak dítě hledá vyjádření (dotváření, výtvarné záznamy, texty, dialogy). Práce s netradičními výtvarnými technikami má být jen tak dlouhá, aby neopadl zájem dětí, a samozřejmě přiměřená věku. Vznikají zde nové situace, kde proměna estetických a významových hodnot vyvolává nové emoce. Podobné techniky probouzejí zájem o kresbu, malbu či empatické vnímání konkrétních předmětů – vzniká nový typ umělecké řeči (dialog s materiálem, s předmětem, prostředím). Akční tvorba zase zkoumá pocity člověka pomocí prastarých témat (prostor, čas, pohyb, trvání, proměny sounáležitosti). Aby vyzněl učitelův záměr, musí být výtvarná akce pro děti překvapením – vzniká tak silný prožitek. Učitel určuje pravidla, ale musí být v dobré náladě a plně se na akci soustředit. Včas musí zabezpečit vše potřebné (pomůcky, pravidla a zadání jednotlivých úkolů), aby nebyl narušován průběh práce. Práce v krajině vyžaduje jemné nenásilné prostředky – tedy materiály, které po několika dnech samy zmizí (tempery, křidy, suché barevné listí, různě barevný písek).

Netradiční techniky mohou využívat také zkušenosti vlastního těla (dochází zde k probouzení hluboko ukrytých zážitků spojených s tělesností), děti si uvědomují sebe sama z kontaktu s druhými lidmi a s prostředím, a také z prožívání času. Nastává klidné až meditativní prožívání. Nezvyklé zážitky vyvolávají sebeuvědomění:

- vnímání sebe sama;
- prožívání situace těla v daném prostředí;
- haptické prožitky (využívány zkušenosti zprostředkované hmatem) založeny na různorodosti materiálů (např. hlinka, různé mokré a suché materiály), na destrukci papírů, drsnosti stěn a dalších dotekově zaznamenaných faktorech;
- sledování smyslových podnětů – zvuky z okolí, pohyb zvuků v prostoru, souznění a souhra zvuků a jejich vyjádření výtvarnými prostředky, výtvarné vyjádření čichových a chuťových podnětů;
- zaznamenávání dějů uvnitř těla (rytmus dechu, tepu, chůze, měření lidského těla – siluety, stín, poměrování a porovnávání);
- zanechávání stop (hra, symbol, rituál, magie, tělesné přiblížení ruky nebo jiné části těla, tělo jiného člověka);
- změna identity – například jiná tvář (hra s líčidly, masky zakrývající podobu nebo odkrývající nitro) či převleky (zde tělo jako součást objektu).

Učitel se snaží dítěti zprostředkovat přímé i nepřímé zkušenosti, aktivuje vzpomínky, nabízí nové zážitky, předkládá informace, učí žáky pracovat s odbornými prameny (zde ovšem záleží na věku dítěte), učí děti výtvarně si hrát a ze hry odvozovat způsoby výtvarného vyjadřování, porovnávání představ, zážitků a informací vznikajících v různých souvislostech nutících k zamyšlení.

Dítě se tak spolupodílí na úvahách ostatních a účastní se jich. Výtvarná výchova má všechny předpoklady k výše uvedené socio-konstrukci, bohužel ji však učitelé nevyužívají dostatečně, stále vybízejí žáky spíše k plnění úkolů než k dialogu. Netradiční pracovní postupy a vyjadřovací prostředky mají své kořeny ve výtvarném umění 20. století. (Langrová M.)